

Om enevældens gyldighed i hertugdømmet Sønderjylland.

Af Holger Hjelholt.¹⁾

I en afhandling, der blev skrevet under forrige verdenskrig, og som har den talende titel „tysk historievidenskab og de moderne behov“, fremsætter Fr. Meinecke den udtalelse, at i sidste instans er det med vort eget livsblod, at vi forsøger at besjæle fortidens skygger.²⁾ Det er en udtalelse, der konstaterer den indlysende sandhed, at selv den mest objektive historieforskning aldrig vil kunne frigøre sig for et vist subjektivt moment.

Men når forholdet er sådant, at vi til en vis grad i hvert fald må se fortiden i vor tids spejl, så følger deraf, at billedet af fortiden skifter fra slægt til slægt. Man kan selvfølgelig meget vel tænke sig, at nye tendenser i tiden fører til en sandere og fyldigere forståelse af beslægtede tendenser i fortiden, men mon man ikke gør klogt i også at regne med, at sådanne nye tendenser i høj grad farver — eller ligefrem forvansker — billedet af fortiden? Thi man vil af denne i stedet for den rene anskuelse af de historiske hændelser kræve våben i en standende strid, våben til den åndelige, økonomiske eller politiske livskamp, der føres.

Et grelt udslag heraf oplevede man i den tid, der gik forud for sprængningen af den dansk-tyske helstat. Både den liberale og den separatistiske slesvig-holstenske bevægelse krævede af historien våben til dens kamp og forvanskede herved i meget høj grad billedet af den forudgående tid. Det er herom, jeg gerne vil gøre nogle bemærkninger ud fra det spørgsmål, hvor-

¹⁾ Foredrag holdt den 19. Oktbr. 1944 i Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie. — I almindelighed henviser jeg til min fremstilling i Sønderjyllands historie, III, samt til et snart udkommende skrift: Inkorporationen af den gottorpske del af Sønderjylland i kronen 1721. — Det utrykte materiale beror i rigsarkivet.

²⁾ Fr. Meinecke: Preussen und Deutschland im 19. u. 20. Jahrhundert (1918), s. 468.

vidt den danske kongelov af 14. novbr. 1665 med dens enevælde havde gyldighed i hertugdømmet Slesvig.

Thi det er jo ganske rigtigt, sådan som den kendte sønderjydske retshistoriker Nicolaus Falck siger i sit skrift fra 1816: „Das Herzogthum Schleswig in seinem gegenwärtigen Verhältniss zu dem Königreich Dänemark u. zu dem Herzogthum Holstein“, dette spørgsmål vilde måske aldrig være blevet fremsat, hvis der ikke i hertugdømmerne som i andre lande var opstået et levende ønske om genoprettelse af de gamle landstænder eller om indførelse af en forbedret folkerepresentation. Frihedsrørelsen i Tyskland i det 19. århundredes begyndelse blev, som bekendt, til en vis grad imødekommet ved den i forbundsloven af 8. juni 1815 optagne, men noget vagt formede bestemmelse (§ 13), at i hver forbundsstat skulde der findes en landstændersk forfatning. Da hertugdømmet Holsten var optaget i det tyske forbund, havde dette altså krav på en slig forfatning, og man kunde med rimelighed påberåbe sig den gamle, ganske vist for længst hensovede landdagsforfatning. Nu havde denne imidlertid været fælles for Holsten og Slesvig, og ud fra dette forhold som på grund af den snævre administrative forbindelse mellem de to hertugdømmer er det forståeligt, at kravet rejstes om, at den forfatning, Holsten kunde vente, også måtte komme til at omfatte Sønderjylland. Her stødte man imidlertid på det fra et liberalt synspunkt meget ubehagelige spørgsmål, om Sønderjylland faktisk ikke lå under den enevældige kongelov.

At dette var tilfældet, blev således gjort gældende i en lille, i 1815 anonym udkommen pjece: *Patriotische Gedanken über Landstände in den Herzogthümern Schleswig u. Holstein.*³⁾ Fra denne betragtning tog professor Fr. Chr. Dahlmann i Kiel skarpt afstand i sin berømte afhandling „Ein Wort über Verfassung“, der offentliggjordes i 1. bd. (1815) af „Kieler Blät-

³⁾ Sml. J. S. M. Ostenfeld: *Studier over Stemninger og Tilstande i Holsten (1815—30)*. (1909). s. 99 ff.

ter, herausgegeben von einer Gesellschaft Kieler Professoren“. Redaktionen bestod af Dahlmann, Falck, Twesten og Welcker, af hvilke 4 professorer kun den i Nordslesvig fødte Nicolaus Falck forblev knyttet til Kiel universitet. Dahlmanns udtalelser fremkaldte som modskrift det i vinteren 1815—16 udgivne „Das wahre Verhältniss des Herzogthums Schleswig zum Königreich Dänemark“, hvilket skyldtes godsejer Chr. Schleiden på Ascheberg, og det bar som motto „La vérité! Rien, que la vérité!“ Endelig forfægtede Falck i sit udførligere, ovenfor nævnte skrift fra 1816 samme mening som Dahlmann, at kongeloven ikke gjaldt i Slesvig, og at dette hertugdømme havde et krav på en stændersk forfatning

Omkring et årstid efter denne litterære strid, hvori der fremkom en lang række andre indlæg end de nævnte, kom der for regeringen til at foreligge en anledning til at tage stilling til spørgsmålet. I august 1816 nedsatte kongen nemlig en kommission til at udarbejde en forfatning for Holsten alene, og dette bevirkede, at der efter Dahlmanns tilskyndelse og formodentlig efter hans direktiver indsendtes en række petitioner fra de sønderjydske byer om, at Sønderjylland måtte få del i den hertugdømmet Holsten tilsikrede forfatning.⁴⁾ Kongen pålagde som følge heraf præsidenten for det slesvig-holsten-lauenborgske kancelli, Otto Joachim Moltke, at kancelliet skulde afgive betænkning om, hvorvidt man efter statsretlige grundsetninger kunde antage, at Sønderjylland havde ret til en stændersk forfatning. Betænkningen afgaves den 20. januar 1817, og et flertal, bestående af kancellipræsidenten samt de deputerede Fr. Christoph Jensen, — Jensen, der var morbroder til Dahlmann, havde i 1797 sammen med D. H. Hegevisch udgivet „Privilegien der schlesw.-holst. Ritterschaft“ — H. C. Hammerich, J. O. F. Spiess og J. Fr. Prehn, besvarede spørgsmålet

⁴⁾ S. H. L. Kanc. C. IX. Slesvigs forhold til Holsten og en holstensk stænderforsamling 1815—18. Adresser og betænkninger. 1 pk. — Sml. Sønderjyllands historie. IV. s. 101 ff.

bekræftende. Et mindretal, nemlig den deputerede Andreas Bjørn Rothe, en søn af den kendte forfatter Tyge Rothe, hævdede derimod, at i hvert fald i den forhen gottorpske del af Slesvig var den stænderske forfatning retslig ophævet. Nogen kongelig resolution faldt der ikke i sagen. Forestillingen kom fra kongen tilbage til kancelliet uden resolution.

I flertalsindstillingen, der er paraferet af Jensen som 1. deputeret og altså har denne som forfatter, hævdes det, at den danske kongelov (med dens uindskrænkede enevælde) aldrig er blevet indført i Slesvig, heller ikke i 1721, medens begivenhederne dette år derimod bevirkede, at hertugdømmerne ikke længere kunde anses for at udgøre eet statslegeme, men herefter statsretlig måtte anses for to adskilte lande. Når man tænker på den rolle, som statsakterne i 1721 ikke så længe efter kom til at spille i striden om arvefølgen, er det for så vidt ret mærkeligt at se, at akterne her — i flertals- som i mindretalsindstillingen — kun drøftes ud fra spørgsmålet om deres betydning for kongelovens enevælde. Det var den liberale, ikke den separatistiske slesvig-holstenisme, som i disse år var aktuel.

Flertalsindstillingen, hvis historiske fremstilling jeg iøvrigt ikke i alle enkeltheder skal komme ind på, søgte udførligt at imødegå betragtningerne i Rothes særvotum, og om dette skal jeg først fremsætte nogle bemærkninger. I begyndelsen af Rothes indstilling hedder det, at han ikke vil miskende vægten af de grunde, der anføres for, at Slesvig stadig har ret til en stændersk forfatning: „De hyppigt forekommende mangler, tvetydigheder og ubestemtheder i de forhåndenværende, denne genstand angående akter; den i vore tider ikke let forklarlige undladelse af den højtidelige indførelse af kongeloven i hertugdømmet Slesvig, de stedfundne ytringer med hensyn til landdagene og flere omstændigheder af denne slags kan rigtignok fremkalde betydelige tvivl om den sande tilstand af de

forhold, der hersker mellem provinsen Slesvig og monarkiet Danmark“.

Imidlertid mente Rothe dog med bestemthed at kunne fastslå, at i hvert fald i den tidligere gottorpske del af Slesvig bestod efter begivenhederne i 1720—21 en stændersk forfatning retlig ikke mere. Ved erhvervelsen i 1720 var den gottorpske del blevet garanteret den danske konge, „ikke kongen af Danmark som tillige hertug af hertugdømmet Slesvig, men den danske konge som konge af Danmark“, og der var ikke ved denne lejlighed blevet udtalt noget om bibeholdelse af forhen bestående rettigheder for indbyggerne i det erobrede land med hensyn til statsforfatningen. Ved hyldingseden i sept. 1721, hvis udtryk ganske vist ikke fuldkommen stemte overens med patentet fra august s. å., var den gottorpske del igen blevet inkorporeret i kronen som et gammelt ved tidernes ugunst afrevet stykke.

Hvad de statsretlige følger af denne erhvervelse og inkorporation måtte være, begrundede Rothe nærmere ved en omtale af kongelovens § 19. Denne paragraf indeholdt efter hans opfattelse to bestemmelser: den ene gik ud på, at rigerne og alle dertil hørende provinser skulde forblive udelte, den anden gjaldt, at samtlige besiddelser, der dengang hørte til kongeriget, og de, som senere erhvervedes, skulde forblive under samme „uindskrænkede suveræne, med den i rigsgrundloven bestemte uindskrænkede monarkiske magt regerende konge“. En sådan fortolkning af paragraffens indhold stemte, hævdede Rothe, både med ånden i kongeloven og med dens ordlyd. Men i henhold hertil, fortsatte han, kunde kongen ikke inkorporere den erhvervede gottorpske del af Slesvig på anden vis, end at den underlagdes den for kongeriget gældende absolute monarkiske regering. Med en sådan regering var en stændersk forfatning i egentlig forstand uforenelig, og den tidligere stænderforfatning måtte derfor anses for afskaffet i 1721 i det got-

torske Slesvig. De efter Frederik IV følgende danske konger havde også, skønt formaliteten med bekendtgørelse af den danske kongelov i hertugdømmet Slesvig var blevet undladt („formodentlig af tilfældige, nu ikke længer forklarlige årsager“), stedse regeret dette hertugdømme efter samme grundsatninger og med udøvelse af samme regeringsmagt, som gjaldt for kongeriget, og uden at dette hidtil havde fundet modsigelse fra de slesvigske undersåtters side. Landdage var heller ikke siden blevne afholdte.

I den kongelige del af Slesvig mente Rothe derimod ikke, at stænderforfatningen retslig var ophævet, selv om Frederik IV vel havde tilsigtet det. Den her forhen bestående stænderiske forfatning var ikke ved en højtidelig regeringshandling blevet forvandlet til en uindskrænket monarkisk regering.

Medens Rothe ved sin opfattelse af begivenhederne i 1721 lagde hyldingseden til grund, holdt flertalsindstillingen sig til patentets udtryk, at kongen havde besluttet at forene den gottorpske andel med den kongelige del. Men ved edsformularen var der ganske vist efter flertallets mening to mærkværdigheder: først udtalelsen om inkorporationen i kronen og dernæst det forhold, at de nye undersåtter måtte sværge kongen og hans arvesuccessorer „secundum tenorem legis regiae“ troskab. Det kunde derfor, fandt flertallet, være tvivl underkastet, om det ikke havde været Frederik IV.s hensigt ved denne ed at underlægge hertugdømmet Slesvig kongeloven. Mod en sådan betragtning anførte flertallet imidlertid adskillige grunde. Om den første af disse grunde: at eden kun aflagdes af den gottorpske og den fælles andel, ikke af den kongelige, må man dog vel sige, at den i hvert fald ikke kan modbevise Frederik IV.s eventuelle hensigt at lade kongeloven gælde for de nævnte andele. Den næste grund bestod i, at patentet ikke sagde noget om en inkorporation i kronen eller indførelsen af *lex regia*. Yderligere henviste flertallet til, at udtrykket

„secundum tenorem legis regiae” meget vel alene kunde gælde arvefølgen. Det er ganske ejendommeligt at se, at dette udtryk, som senere slesvig-hølstenske separatistiske skribenter fandt så dunkelt: det måtte endelig ikke betyde en arvefølge efter kongeloven, her netop skal betyde dette — for at fjerne udtrykket fra en eventuel forbindelse med ordet troskab! Endelig talte flertalsindstillingen om, at havde Frederik IV villet indføre kongeloven, måtte der dog vel have været udstedt en deklaration herom, og lex regia havde måttet publiceres. Og selv om man nu vilde antage, at hyldingseden med udtrykkene „secundum tenorem legis regiae“ var tilstrækkelig til at binde undersåtterne til kongeloven, så måtte eden dog i hvert fald have været aflagt også af de kongelige distrikter — en betragtning, som flertalsindstillingen jo nu allerede een gang havde anført.

Hvad Rothes udtalelse angik om, at den gottorpske andel 1720 garanteredes kongen af Danmark som konge, ikke som hertug, så mente flertallet ikke at kunne lægge vægt herpå. Efter dets opfattelse var den gottorpske del blevet inkorporeret i den kongelige, Slesvig var også forblevet et eget hertugdømme, og det havde beholdt sin egen forfatning og lovgivning.

Kancelliet kunde heller ikke dele Rothes opfattelse af kongelovens § 19, men hævdede, at denne paragraf kun indeholdt, at de til riget hørende provinser ikke måtte deles mellem kongelige prinser og prinsesser. Paragraffen bestemte, at alt, hvad kongen besad, eller hvad han og efterkommerne erhvervede, skulde forblive under een Danmarks og Norges uindskrænkede arvekonge, men den bestemte ikke, at kongen skulde være uindskrænket hersker over alt, hvad han besad, eller hvad han kunde komme til at besidde. Havde paragraffen haft den første mening, måtte kongen allerede før 1721 have været uindskrænket hersker i Slesvig (dermed må menes den kongelige del), hvad Rothe heller ikke troede at kunne

påstå. Nogen særlig god imødegåelse af Rothes opfattelse af § 19 i forbindelse med 1721 forekommer disse udtalelser mig nu ikke at yde.

Til Rothes omtale af, at de slesvigske undersåtter ikke havde protesteret mod den hidtidige regeringsform, bemærkede flertallet endelig, at det havde de ikke haft nogen anledning til, da de ikke havde fået bekendtgjort en forandret regeringsform med hensyn til kongeloven.

Den afvisning af kongelovens formelle gyldighed i Sønderjylland, som vi møder i kancellikollegiets flertalsindstilling fra 1817, virker egentlig ret påfaldende — navnlig også, fordi man i indstillingen tillige synes at afvise kongelovens enevældes faktiske gyldighed. Kollegiet repræsenterede jo dog regeringstraditionen og måtte vide, hvorledes styrelsen faktisk havde formet sig, men det var kun Rothe, der i sit sær-votum fremhævede, at kongen stedse havde regeret hertugdømmet efter samme grundsætninger og med udøvelse af samme regeringsmagt, som gjaldt for kongeriget. Kollegiets standpunkt virker yderligere påfaldende, når man tænker på en udtalelse som retshistorikeren Falcks, at spørgsmålet om kongelovens gyldighed i Sønderjylland måske aldrig vilde være bleven rejst uden den liberale bevægelses opståen i det 19. århundredes begyndelse. Havde denne bevægelse da allerede nu, må man spørge, i forbindelse med de slesvig-holstenske ridderskabelige standsinteresser fået en sådan magt, at de var i stand til at præge opfattelsen hos en regeringsmyndighed?

I Falcks udtalelse ligger det, at man forud for den liberale bevægelse var gået ud fra nærmest som en selvklar sag, at kongelovens enevælde gjaldt i Sønderjylland. Herom foreligger der også tilstrækkelige vidnesbyrd, og jeg skal anføre nogle. I sit sidst i det 18. århundrede udkomne værk „Statistisk Beskrivelse af de fornemste europæiske Stater“ (2. del, s. 85 ff og 101 f (1796)) udtalte således statsretslæreren, pro-

fessor Joh. Fr. Wilh. Schlegel, at i Sønderjylland havde kongeloven afgjort forbindende kraft; efter begivenhederne 1713 og 1720 måtte hele Slesvig på ny anses som en del af Danmark og var ifølge kongelovens § 19 uadskillelig forbundet med dette rige. Lignende udtalelser som disse sidste møder vi i L. A. G. Schraders „Lehrbuch der Schleswig-Holsteinischen Landesrechte . . .“ I (1800), s. 279.

At der i Slesvig tilkom kongen suveræn, uindskrænket magt, hævdes endvidere kraftigt i en betænkning fra ca. 1800, som den daværende deputerede i tyske kancelli, rigsgreve Chr. Ditl. Carl Rantzau afgav om det slesvig-holstenske ridderskabs privilegier.⁵⁾ I Slesvig er, hedder det her, kongens uindskrænkede magt anerkendt såvel af fremmede magter som af undersåtterne, og et andet sted siges det, at ifølge den kongen i Slesvig anerkendt („anerkanntermassen“) tilkommende suveræne magt er omfanget og varigheden af alle privilegier i denne provins afhængig af hans vilje. Som vidnesbyrd herom henvises der til formen for Christian V.s bekræftelse af ridderskabets privilegier i 1684 og til Christian VI.s resolution fra 1732 om fortsættelsen af ridderskabets nexus socialis, for så vidt den ikke er kongen som deres suveræne og eneste landsherre til præjudits i hans høje rettigheder.

En snes år tidligere end disse vidnesbyrd er hovedpræsten i Rendsborg, Wolf Christian Matthiäs værk: Beschreibung der Kirchenverfassung in den Herzogthümern Schleswig und Holstein (1778), og også her hævdes det (s. 9), at kongen i Slesvig har den uindskrænkede suverænitet, sådan som den udformedes i kongeloven.

Da kongen i 1760 lod foranstalte en almindelig jubelfest i kongerigerne i anledning af hundredåret for suverænitets indførelse, udgik der ligeledes befaling til det gottorpske overkonsistorium, at man i Slesvig skulde fejre begivenheden

⁵⁾ Se Rantzaus udkast til betænkningen i pk. 21 af Schimmelmanske papirer i rigsarkivet.

(„dass ein gleiches in Unserem Herzogthum Schleswig geschehe“), medens det derimod i befalingen til overkonsistoriet i Glückstadt hedder, at undersåtterne i den kgl. del af Holsten og Pinneberg skulde tage offentlig andel i glæden og lyksaligheden hos kongerigernes undersåtter.⁶⁾

Af de prædikener og taler, der blev holdt i Sønderjylland for at fejre hundredåret, foreligger en række trykt, og der er i disse nok af udsagn om, at man i hertugdømmet anså sig for undersåtter under den enevældige konge. Subrektoren ved Husum skole talte således om „vor suveræne konge“ og om, at de oldenborgske monarkers uindskrænkede magt blomstrede til pryde for det oldenborgske hus og til værn og velsignelse for „disse lande“.⁷⁾ Rektor Lorenz Biørnsen i Haderslev udtrykte håbet om, at Gud vilde bevare den uindskrænkede magt for vore konger, og talte om vore suveræne konger og deres bestræbelser.⁸⁾ Af provst Lundius i Flensborg fremhævedes den store velsignelse, som Gud for 100 år siden havde vist vor konge, det kongelige hus og derved os alle, den dag, da han havde ophøjet vore allerdyreste konger til et uindskrænket herredømme.⁹⁾ Pastor Matthias Schmidt i Flensborg dvælede ligeledes ved regeringsforandringens lykke: den, der ikke vilde glæde sig ved jubelfesten, var ikke i stand til at indse værdien af de velgerninger, som „vi“ havde nydt ved vore sidste fem danske monarkers suveræne regering.¹⁰⁾ Endvidere skal jeg nævne generalsuperintendent Adam Struensees udtalelser i hans

⁶⁾ Rescripten 1760, pag. 833 ff og 837 f.

⁷⁾ Husumsche Jubel-Sachen zum Andenken des daselbst Anno 1760 gefeyerten Dänischen Erb-Souverainitäts-Jubelfestes, zum Druck befördert durch Peter Schaumann (Flensburg, 1761), s. 27.

⁸⁾ Lorenz Biørnsen: Kurze Untersuchung der Frage: Was kan man sich von der Monarchischen Regierung des glorwürdigsten Gldenburgischen Stammes für gegründete Hofnung machen? (Haderslev, u. A.), s. [8].

⁹⁾ Christian Ernst Lundius: Die Dank-Opffer die wir in unserm Dänischen Zion heute Gott schuldig sind (Flensburg, 1760), s. 3 og 29.

¹⁰⁾ Matthias Schmidt: Die freudenvolle Glückwünsche treuer Dänischen Unterthanen an dem heutigen Jubelfest (Flensburg), s. 11 f.

prædiken i domkirken i Slesvig: priset være Gud, der lader os regere af en suveræn hersker, der begrænser sin fuldkomne magt og sit absolutte herskerdømme ved sin landsfaderlige nåde og behandler os, hans undersætter, sådan at vort vel søges i alle måder.¹¹⁾ Først for 3 år siden var Struensee dog, som han nævnte, blevet regnet for værdig til at optages blandt de lyksaliggjorte danske undersætter.¹²⁾ Til de tidligere anførte gejstlige røster fra Flensborg skal jeg endelig føje en verdslig sammestedsfra, nemlig den historisk interesserede borgmester Georg Clæden, der stolt og selvbevidst talte om, at ingen anden by i hertugdømmerne med større glæde og taknemlighed kunde fejre jubelfesten end Flensborg, og at alle Flensborgere havde beseglet for dem selv og deres børn den allerede aflagte ed om suveræniteten med deres „gamle danske blod“.¹³⁾

Skønt det er rigtigt nok, at der ikke i Sønderjylland skete en højtidelig publikation af kongeloven — det gjorde der jo for øvrigt heller ikke i kongerigerne — så var der dog en del af befolkningen, der i hvert fald ikke kunde være uvidende om, at de var et enevældigt styre undergivne, nemlig embedsmændene. Overfor dette styre måtte de forpligte sig i deres embedseder og bestallinger. I trykte edsformularer fra anden halvdel af det 18. århundrede for embedsmænd under rentekammerets tyske sekretariat udtaler den pågældende embedsmand således, at han vil være kongen som sin retmæssige arvekonige og herre huld og tro, og særlig vil han stræbe efter, at kongens absolutum dominium, suverænitet og arverettighed over hans kongeriger, fyrstendømmer og lande bevares uforanderlig og går over til hans retmæssige arvesuccessorer.¹⁴⁾ Og i bestallinger fra samme kollegium bruges der tilsvarende udtryk — jeg tager her et par bestallinger fra 1730 og 1758: ved-

¹¹⁾ Adam Struensee. Das schuldige Lob- u. Dankopfer der Dänischen Unterthanen (Altona), s. 23.

¹²⁾ Smst., s. 47.

¹³⁾ Sønderjyllands Historie. III, s. 389.

¹⁴⁾ Rtk. t. sekr. Diverse embedseder. (1684), 1723—29. 1766—1802.

kommende skal være kongen som sin suveræne og absolutte arvekonge og herre tro, huld og lydig og bestræbe sig på, at kongens absolutum dominium, suverænitet og arverettighed over hans riger og underliggende lande perpetueres for kongen og hans retmæssige arvesuccessorer.¹⁵⁾

De anførte embedseder og bestallinger stammer fra tiden efter begivenhederne 1720—21, men også fra tidsrummet før, da kongen kun besad den ene part af hertugdømmet, forpligtes hans embedsmænd der over for den kongelige envælde. Fra Frederik III.s sidste regeringsår og almindeligt fra Christian V.s tid hedder det i bestallingerne for de slesvigske embedsmænd — som i dem for de kongelige — at vedkommende skal være kongen som sin absolutte og suveræne arvekonge og herre tro, huld og lydig.

Der er ingen, der vil bestride, at regeringsforandringen i 1660—61 formelt ikke vedkom Sønderjylland, men det er rimeligt at betone, at et hovedpunkt i omvæltningen — indførelsen af arverettigheden — allerede tidligere var gennemført i hertugdømmet. Arveretten i kongerigerne blev, som A. D. Jørgensen siger, drevet over i en enevoldsret, men forfatningskampen var, som han fremhæver, dog ikke endt med hyldingsbrevene af 10. januar 1661.¹⁶⁾ På samme vis — blot i et langsommere tempo og under større uklarhed — foregik udviklingen i Sønderjylland. De hindringer, der her lagde sig i vejen for en hurtig udvikling, var dels det slesvig-holstenske ridder-skabs magtstilling og dels det værn, som denne i tiden før 1713 havde i det af de to oftest splidagtige fyrster udøvede fællesstyre. Som det hedder i en kongelig instruktion fra 1709 for en kommissær, der skulde føre forhandlinger med Gottorp,

¹⁵⁾ Rtk. t. sekr. Bestallingsprotokol 1720—30, nr. 160 (17/5 30) og bestallingsprotokol 1749—59, nr. 212 (14/2 58).

¹⁶⁾ A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I, s. 87 ff.

havde ridderskabet takket være Danmarks og Gottorps uenighed kunnet gøre indgreb i fyrsternes regalia og jura.¹⁷⁾

Særlig historisk er denne ytring ganske vist ikke, da forholdet var det omvendte, at det var fyrsterne eller i hvert fald kongen, der i pagt med tidsånden gjorde indgreb i ridderskabets privilegier og beføjelser og ikke længere vilde vide noget af de gamle forfatningsmæssige former. Faktisk og formelt — det sidste dog med nogen uklarhed — gjordes den kongelige enevælde gældende, og jeg skal omtale nogle træk i denne udvikling.

Til de gamle forfatningsformer hørte det, at fyrsterne ved deres tronbestigelse personlig lod sig hylde af stænderne (prælater, ridderskab og byer) efter forud at have hørt på deres klagemål og bekræftet ridderskabets privilegier. Således foregik også hertug Christian Albrechts hylding i januar 1661, men da Christian V i 1670 besteg tronen, var han ikke tilbuds at overholde de gamle former, der i for høj grad havde karakteren af en pagt mellem konge og undersætter. På den landdag, der i 1671 indkaldtes for at hylde ham, indfandt han sig for det første ikke personligt, men lod statholderen Frederik Ahlefeldt modtage hyldingen, og endvidere gaves der ikke stænderne før hyldingen lejlighed til at fremføre deres klager, ligesom de heller ikke fik privilegierne bekræftede forud for denne. Hyldingen var noget, hvortil stænderne efter kongens mening var pligtige uden derfor at modtage nogen gengæld; nærmest forekom den vel den enevældige konge, kongen af Guds nåde, for overflødig og var ham imod. Også uden hylding, hedder det i en kongelig skrivelse til statholderen, anser kongen sig for tilstrækkelig overtydet om stændernes underdanigste troskab og lydighed.¹⁸⁾

¹⁷⁾ Neben-Instruction 5/1 1709 for Johan Neve i pk. T. Kanc. J. A. 1670—1770. VI. Diverse breve, forhandlingsakter og relationer m. m. vedr. forholdet mellem Danmark og S. H. Gottorp 1670—1770 (div. år).

¹⁸⁾ Skrivelse 6/5 1671 i pk. T. Kanc. J. A. B. (1670—1770). Landdagsakter 1670—81, 1708. I.

Medens Christian Albrecht havde bekræftet ridderskabets privilegier i den form, hvori det tidligere var sket, indsattes der i Christian V.s bekræftelse det forbehold, at de ikke måtte stride mod den i hertugdømmet Slesvig indførte „suverænitet“. I anledning af Ahlefeldts betænkeligheder fortolkede regeringen ganske vist ordet „suverænitet“ som værende ensbetydende med den i 1658 foretagne ophævelse af Slesvigs lensforhold til Danmark. Noget bestemt kan vistnok ikke siges om, hvorvidt dette virkelig oprindelig har været regeringens mening, men fortolkningen forekommer i hvert fald ikke særlig god. Gottorp havde jo også i 1658 fået suverænitet for sin andel, men derfor fandt det alligevel ingen grund til at omtale dette i privilegiebkræftelsen 1661. Oghvordan kunde egentlig ridderskabets privilegier og lensforholdets ophør komme i berøring eller i strid med hinanden? I suverænitetsdiplomet 1658 var opretholdelsen af ridderskabets privilegier desuden udtrykkelig tilsikret. Det synes mig egentlig mest nærliggende at antage, at regeringen har benyttet sig af ordet suverænitets flere betydninger — tænkt på enevælde, men overfor ridderskabets uvilje fortolket det som anført.

Da Christian V 1684 foretog den bekendte „reunion“ og forenede den gottorpske andel af Slesvig med den kongelige, måtte indbyggerne i de tidligere gottorpske amter og byer aflægge ed til kongen som deres eneste suveræne landsherre. Ridderskabet indkaldtes til at møde den 9. juli på Gottorp for at aflægge troskabseden, medens der til gengæld lovedes dem, at deres privilegier skulde blive bekræftede.¹⁹⁾ Kongen havde udnævnt en kommission på 3 medlemmer med statholderen Ditlev Rantzau i spidsen til at modtage ridderskabets ed, og kommissionen og ridderskabet samledes

¹⁹⁾ Se herom og om det følgende T. Kanc. J. A. B. (1670—1770). *Protocollum der Reunions Commission im Hertzogthum Schleswig. 1684.*

om formiddagen den 9. på rådhuset i Slesvig. Der udspillede her en række heftigt bevægede scener, men resultatet blev, at kongens vilje sattes igennem. Ridderskabsmedlemmerne forlod dog efter mødets afslutning rådhuset i vrede, de gik, som kommissionen meddeler i dens beretning, bort som de første „contre la bienséance“, d. v. s. mod god tone, og lod dem som kongelige kommissærer være de sidste!

Ridderskabets forsøg på i henhold til gammel skik forud for edsaflæggelsen at indgive en supplik til kongen og få privilegierne bekræftede afvistes med hårde ord af kommissionen. Ridderskabet havde som undersætter ingen ret til at ville foreskrive kongen noget; det var ham, det alene tilkom at befale. — Med hensyn til den ed, som forelagdes ridderskabsmedlemmerne til underskrift, må det sikkert siges, at den nok kunde gøre dem noget betænkelige. De forpligtedes i denne over for Christian V og hans retmæssige arvesuccessorer som deres eneste suveræne landsherre og lovede at gøre alt, hvad tro og lydige „Landsassen“ (ridderkabsmedlemmer) og arveundersætter var deres suveræne konge og landsherre skyldige. Det var i og for sig ikke så underligt, at ridderskabet under mødet sendte nogle deputerede med edsformularen til storkansler Frederik Ahlefeldt for at høre hans mening og få råd og vejledning. Men kommissærerne lod sætte efter dem, de blev indhentede på vejen og måtte vende om med formularen, som derefter blev underskrevet af samtlige tilstedeværende. Også Frederik Ahlefeldts underskrift findes på edsdokumentet.

Nogle få dage senere fik ridderskabet overrakt bekræftelsen på deres privilegier, men der var indsat en bemærkning om, at de kun konfirmeredes, for så vidt de ikke stred mod kongens suveræne eneregering over Slesvig og den fornyede hyldingsed. Om ridderskabets bønsskrift udtalte statholderen ved samme lejlighed, at det indeholdt mange punkter, der stred mod hyldingsakten og mod suveræniteten, og at ridderskabet

fremtidig havde at vogte sig for sådant! At udtrykket suverænitet her skulde betyde „ophævelse af Slesvigs lensforhold“, vil ingen for alvor kunne påstå.

Da hertug Christian Albrecht 1695 efterfulgtes af sønnen Frederik IV, fandt der grundet på uenighed mellem fyrsterne ingen hylding sted, og heller ikke Christian V.s efterfølger, kong Frederik IV, lod sig foreløbig hylde — trods løfte om, at dette vilde ske. I sit skrift fra 1714 om det slesvig-holstenske ridderskabs privilegier udtalte den kongelige historiograf C. H. Amthor, at man fra fyrstelig side måske har tænkt, at det efter de nuværende, særlig de suveræne potentaters skik ikke var så nødvendigt som tidligere at modtage en højtidelig hylding af alle stænder og undersåtter. Undersåtternes troskab forstod sig af sig selv. Det var også, hvad Christian V, som nævnt, i 1671 havde udtalt. Med hensyn til ridderskabets privilegier lovede Frederik IV derimod ved forskellige lejligheder efter sin tronbestigelse at opretholde disse, og i 1712 blev de endelig højtideligt konfirmerede — dog bl. a. med de til konfirmationen i 1671 knyttede forbehold.

Når man betænker Frederik IV.s opsatte hylding og hans løfte om at lade denne foretage, kunde man egentlig godt fristes til ligesom A. D. Jørgensen at betragte arvehyldingen i 1721 ved inkorporationen som gældende ikke blot den gottorpske, men også den kongelige del. Og ganske vist var byerne ikke i 1721 sådan som i 1671 repræsenterede ved hyldingen, men hertugdømmets egentlige politiske stand var jo dog ridderskabet. Noget bestemt lader der sig dog vistnok ikke sige om dette spørgsmål, og man må nøjes med at konstatere, at hyldingen 1721 holdt sig nær til forbilledet i 1684, skønt der da var gået en hylding i forvejen, omfattende tillige den kongelige del. Edsformularen i 1721 var bygget over formularen 1684, men med de bekendte indskud om inkorporationen i kronen og om arvesuccessorerne „secundum tenorem legis regiae“. Som i formularen 1684 lovede ridderskabet i edens slutning

at ville gøre, hvad tro og lydige „Land-Sassen“ og arveundersætter var pligtige til over for deres suveræne konge og landsherre.

Under forhandlingerne forud for arvehyldingen havde Amthor bestemt advaret kongen mod at give ridderskabet nogle skriftlige privilegier, da de, om de erholdt noget skriftligt, let kunde finde på at lave en rettighed ud af det, hvad der ikke syntes at stemme med en suveræn monarks karakter. I overensstemmelse hermed undlod Frederik IV — trods gentagne bønsskrifter fra ridderskabet — at udstede nogen konfirmation af privilegierne.

Medens arvehyldingen 1721 skulde forblive den sidste, indtog Frederik IV.s efterfølgere i spørgsmålet om ridderskabets privilegier et lidt mere moderat standpunkt end han. Således konfirmerede Christian VI i marts 1731 privilegierne, men med samme forbehold som Christian V 1684, at de ikke stred mod kongens suveræne eneregering i hertugdømmet. At ville påstå, at ordet suveræn her hentyder til lensophævelsen 1658, forekommer mig unægtelig ret absurd. Om forbeholdet ved konfirmationen 1732 af ridderskabets „nexus socialis“ har jeg allerede talt: den måtte ikke være til præjudits for kongens høje rettigheder som deres suveræne og eneherre. Lignende konfirmationer som i 1731 forekom ved Frederik V.s og Christian VII.s regeringstiltrædelser. Også Frederik VI gav, men først i 1816 en konfirmation af samme indhold.²⁰⁾

I forholdet til ridderskabets privilegier undlod kongerne således at gribe til de yderste midler, en formelig kassation af privilegierne, hvormed der dog nogle gange truedes, og de nøjedes med de omtalte i privilegiekonfirmationerne indsatte forbehold. På noget lignende vis optrådte de over for den gamle landdagsinstitution, hvor prælater, ridderskab og byer var repræsenterede. En formel ophævelse af landdagene var i øvrigt heller ikke mulig under fællesstyrets tid, medmindre

²⁰⁾ Slesv. Holst. Lauenb. Kanc. Vorstellung 1816. III Nr. 41.

fyrsterne herom var enige. I Frederik III.s regeringsår skete indkaldelsen af landdagene regelmæssigt, men fyrsterne følte sig ikke absolut bundne af landdagens skattebevillinger, men udskev ikke bevilgede skatter. Også i Christian V.s første regeringsår trådte landdagene regelret sammen, men den i 1675 indkaldte landdag kom grundet på fyrsternes splid ikke til at fungere, og nogen senere indkaldtes ikke i Christian V.s tid. Landdage, udtalte Christian V i sine optegnelser fra 1684 om „Fyrstendom Schleszwig“, stred mod suveræniteten og burde ikke sammenkaldes.

Under den store nordiske krig drev finansnøden og det deraf følgende behov for et klækkeligt bidrag fra ridderskabet fyrsterne til at tillade en sammenkomst af prælater og ridderskab. Fyrsterne havde ganske vist forud været enige om, at de ikke vilde betjene sig af „en landdags formalitet“, og at de ikke vilde tilstede en forsamling af prælater og ridderskab andet end et rent rådgivende votum (et purum votum consultativum). Faktisk blev dog den sammenkomst, der skete sidst på året 1711, og som strakte sig ind i 1712, benævnt landdag, skønt byerne ikke var repræsenterede. Fyrsterne gav her løfter om ikke i fredstid at forhøje kontributionerne, men de vilde ikke indlade sig på forud for ekstraordinære pålæg i krigstid at indkalde en landdag, da dette, som de sagde, kun vilde forårsage megen vidtløftighed og mange omkostninger.

Landdagsforsamlingen 1711—12 blev den sidste landdag, der holdtes i hertugdømmerne. Ved arvehyldingen 1721 fremsatte det slesvigske ridderskab i en memorial til kongen nok på ny ønsket om landdage, men i kongens svar hed det meget diplomatisk, at fandt kongen konjunkturerne sådan beskafne, at nødvendigheden krævede en landdags udskrivning, vilde han herom resolve sig nærmere. Noget ønske om landdage synes ikke senere i det 18. århundrede at være fremsat, og

kongerne fandt i hvert fald ikke konjunkturerne egnede til at genoplive den hensovede institution.

Men lige så lidt som ridderskabsprivilegierne ganske kaseredes, lige så lidt ophævedes altså, som vi har set, landdagsinstitutionen formelt. Det er for så vidt ikke underligt, når man betænker det slesvig-holstenske ridderskabs livskraft og magtstilling, at man, da forfatningsbestræbelserne kom frem i det 19. århundredes begyndelse, kunde fatte den plan at ville genoplive det forlængst hensovede. Mere mærkeligt forekommer det, som jeg allerede har fremhævet, at regeringskollegiet, når det så historisk på udviklingen i tiden efter 1660, ikke begreb, at denne udvikling havde medført, at den danske enevælde ikke blot faktisk, men også formelt — det sidste dog med nogen uklarhed — havde vundet gyldighed i hertugdømmet Sønderjylland.